

Kurucz János

Kunmadaras nagyközség földrajzi nevei

Bevezető

Amikor a kisgyermek elindul a szobában, a lakásban, csúszva, mászva, majd felállva, „felterképezi” a maga mikrovilágát (szájjal, kézzel megjelöli), s megtanul benne tájékozódni. Ezt teszi a felnőtt ember is a szűkebb-tágabb környezetében. S ha már felfedezte, a könnyebb tájékozódás, eligazodás érdekében megjelöli annak részleteit. Ezt segítik a tulajdonnevek egyik csoportjába tartozó főnevek: a *földrajzi nevek*.

Földrajzi névként határozunk meg szófaji szempontból (a jelentés alapján) minden olyan nyelvi jelenséget, amelyek a földfelszín természetes vagy mesterséges részleteit jelölik, illetve azok azonosítására szolgálnak, s ezeket kisebb vagy nagyobb közösségek használják. Jelen dolgozatnak feladata a település megnevezésére vonatkozó, továbbá a bel- és külterületén található felszíni formák megkülönböztető neveinek összegyűjtése: részint a hivatalosan rögzített, másrészt a nép emlékezetében, használatában élő nyelvi formák alapján. Így a belterületen: utcák, utak, terek, közök, zugok, településrészek, középületek, nevezetes lakóházak, szolgáltató egységek (malmok, boltok, éttermek, kocsmák, kutak ...), temetők, emlékek, emlékhelyek stb. nevei. A külterületen: határrészek, dűlők, országutak, dűlőutak, a megkülönböztető névvel ellátott művelési egységek, építmények (rendszerint a létrehozóról, a birtokosról vagy használóról elnevezve), a természet (itt elsősorban a víz) és az ember által kialakított térszíni formák, a hasznosítás során kialakult jellegzetes jelenségek, illetve az azt segítő létesítmények (csatornák, tanyák, kocsmák, itatókutak, őrházak, pásztorkunyhók, stb.) tulajdonnevei. Ide tartoznak az erdők, névvel jelölt fák, facsoportok.

Munkám során igyekeztem a megnevezéseket (elsősorban a népnyelvi formákat) a történetiségtől nem elvonatkoztatni: így rögzítettem – sokszor csak egy-egy mondatban – a település történetében játszott szerepüket is. Ilyen szempontból igen sajátos szerepe van a hajdan nagy számban meglévő madarasi tanyáknak (több mint 400 volt), amelyeket – néhány kivételtől eltekintve – elsodort a történelem, a politika agresszivitása. Kormos László munkájából tudhatjuk, hogy 1736-ban 349-en kaptak tanyaföldet, s ez lett aztán alap a redempciókor a birtokszerzéshez is. Néhány idős ember csodálni való emlékezete azonban jó részüket még őrzi. Megjegyzem, hogy a korábbi – múlt századi, századfordulói – állapotokat rögzítő kataszteri térképekkel való összehasonlítása csak kevés esetben lehetséges, mert a birtokosok változása miatt szinte megoldhatatlan feladatot jelent. Nem is ez a dolgozat feltétlen feladata. Az adatközlők is jórészt csak az ő életkoruknak megfelelően, olykor az elbeszélő elődök emlékezetével kiegészítve „fényképezték le” a hajdan volt tanyavilágot, illetve az elmúlt félévszázadban ide-oda változó birtokosi és gazdálkodási helyzetet. Nagyon nehéz feladat a már meg nem lévő tanyák térbeli helyzetének rögzítése, besorolása megfelelő térképek híján, illetve helyenként az emlékezet pontatlansága okán. Ezek ellenére – a lehetséges hibákkal együtt is – hozzájárulhat e munka egy olyan település történetének kiegészítő rögzítéséhez, amely a múltban felívelő szakaszokban is élt, a jelenben pedig sok ne-

hézsséggel küzdve – úgy tűnik – mintha leszálló ágban lenne. (Ezt általánosítva írom.) Remélem, és a település lakói közül sokan (a hivatali vezetés is) reménykednek, hogy a jövő évszázad, évezred csak felemelkedést hozhat.

Ady gondolatával élve: az itteniek magyarsága

*„Mindennél keserűbb,
Mindennél igazabb.”*

Sújtottak itt is a világháborúk (lásd az emlékművek „gazdag” névsorát), innen is deportáltak, illetve elvitték munkaszolgálatra a zsidókat. Volt politikai koncepciókba illő zsidóverés (pogrom), s ürügyként felhasználva keményebb volt a likvidálás, sok ártatlan ember (köztük gyerekek) szenvedett deportálva (1951: hét család, Polgáron az Á. G.-ban, akik esetében a családfő csendőr vagy katonatiszt volt, közöttük rövid ideig a főjegyző is; 1953: a Hortobágyon 63 család) őket és a többi elűzöttet minden vagyonuktól megfosztották. Gyűjtőmunkám során is (1998) beszélnek vagy hallgatnak még a megsebzett sorsok, árulkodik a rettegéstől egy éjszaka megőszült haj (akkor még fiatal asszonyé!). Kevesen tértek vissza a szétszórattatás után, de ahova kerültek (bel- vagy külföldön), ha megküzdve is, de hasznosították emberi – szellemi- avagy fizikai erejüket. Vannak hazalátogatók (rokonokhoz, a temetőkbe), illetve a végső nyughelyre megtérők, mégha a hazai föld nem mindig volt számukra áldó. Így lehet a múlt iránti nosztalgia részükről még dicséretesebb!

Mindezekre emlékezve is lenne inkább szükséges a századvegi új keletű gazdasági- szociális gondok sürgető megoldása ebben a térségben, benne Kunmadarason azok számára, akik itt maradtak, illetve a jövő ígéreteinek, az ifjúságnak.

A dolgozat szerkezete:

- I. Belterületi nevek
- II. Külterületi nevek
- III. Mellékletek
- IV. Az adatközlők névsora és életkora (1998-ban, ill. 1999-ben)
- V. Irodalomjegyzék, illetve a felhasznált térképek

Útmutatásként közlöm, hogy a bővebb információkat, a múlt jellemző megidézéseit a mellékletekben rögzítettem. Itt szerepel néhány a dalokban fellelhető, a népi emlékezetben élő történeti részlet, vagy érdekesebb személyiségről szóló rövid bemutatás. Ezeknek a névadáshoz fűződő szorosabb vagy lazább kapcsolata van. Mégha apropó jellegűek is, feljegyzésre érdemesnek találtam.

Ezen a helyen köszönöm meg a nagyközség polgármesterének (Márki Sándor), jegyző-nőjének (Papp Ferencné) és a Polgármesteri Hivatal dolgozóinak, Szalkay Róbert tiszteletes úrnak és az Általános Iskola dolgozóinak szíves segítségét, amit munkámhoz adtak. Köszönöm Farkas Ferencnek, a Jászberényi Tanítóképző Főiskola nyugdíjas tanárának készséges szakmai segítségét. Utoljára, de nem utolsósorban annak a több mint 70 adatközlőmnek, akik legjobb igyekezetük szerint meghatározó segítséget adtak munkámhoz.

Kiegészítő megjegyzésem, amelyeket az alapmunka elkészülte után írok:

– 2010-ben a Hortobágyi Kényszermunkatáborokba Elhurcoltak Egyesülete által megjelentetett könyv (60 év: 1950–2010) lapjairól megtudhatjuk, hogy Kunmadarásról Borsósra, illetve Elepre kerültek a kitelepítettek. Dr. Kenyeres Imre írása családjá, önmaga ottani soráról vall ezen kiadványban.¹

– Az időviszonyításról, az évszázad, illetve évezred esetében 1999 a kiindulási pont.

– A szóba hozott gazdasági, szociális gondok az elmúlt tizenöt évben csak szaporodtak.

A településről általában

Az elnevezés alapja személynévi eredetű: *Madaras György* szálláskapitány volt, aki betelepítette a falut. Ő mint jászkapitány kapta a madarasi északi részt mint részbirtokot. Lakói jász és kun eredetűek. Az 1571-es szolnoki török defter fordításában Madaros faluban 26 házat írnak, temploma nincs.² (Ugyanakkor Fábián-Sebestyénben 20 ház és templom, Kápolnáson 39 ház és templom van.) A település 1716-ból származó pecsétjén a következő szöveg olvasható: CUM. MADARAS: 1716 SIGILLUM. – Rajta a két szembenálló madár a két nemzetséget, az összefonódó kígyó motívum egyesülésüket, a madarak fölött lévő koronában az ékírásjel (amely madarat jelent) a Madaras ág vezető szerepét ábrázolja.³ Kunmadarás új címerében a pajzs mezőjében egy féllábon álló felterjesztett szárnyú daru jobb-jában követ tart. „A címerben a daru azér' tartja a lábával a követ, hogyha veszély van elejti, oszt avval fibreszti a nípet. Fehér István tanító úr így mesélte nekünk.” (38.) A koronában már megjelenik a jellegzetes kun jelkép, a kétfarkú, jobb-jában kivont kardot tartó oroszlán.

A település nevének változatai: Ósmadaras, Madaras falu, Kun Madaras, 1811–1872 között Nagy-Kun-Madaras város, Kunmadarás község, Kunmadarás nagyközség.

A helységbe, határába – elpusztulásuk után – beolvadt települések: Hatház, Gergely, Kápolnás, Fábiánsebestyén (Fábiánka), Verebes (mondaszerű történet), Gacsa. Az egyik adatközlő szerint: „A menekülés előtti települések: Madaras, Fábiánka, Berek falu, Telekfalu, Kőkápolnás, Verebes falu.”(2.)

Kunmadarás nagyközség adatai (1998):

Belterülete: 393 ha 2957 m²,

Külterülete: 14 971 ha,

Lakosok száma: 6251 fő.

A település lakosainak árapályszerű mozgását mutató adatok, amelyeket a történelmi-gazdasági-társadalmi okok determinálnak. (Ezeknek a kifejtése itt most nem lehet feladatom.)

– „Madaras, szabad mező-város, Szabad Jász és Kun kerületekben, a Madaras és Üllő tavak mellett. Népessége 7.311 lélek, kik 8 egyént kivéve mind reformátusok.” „Kiterjedése 26.253 hold (1.600 négyszögölével), és 994 négyszögöl”, „Az északi részén alig akadhatni már Fábiánka és Kápolnás régi helységek nyomaira.”⁴

1 Kenyeres Imre: 60 év. 1950–2010. Budapest, 2010.

2 Györfly Lajos: Adatok az Alföld törökkori településrendszeréhez. Szolnok, 1972. 33. p.

3 Kormos László: Kunmadarás fejlődéstörténete termelőszövetkezeti községgé alakulásáig. Szolnok, 1967. fotómelléklet

4 Fényes Elek: Magyarország Geographiai szótára. II. k. Pest, 1851. 55. p.

Ekkorig 1811-től megnevezése „Nemes Nagy Kun Madaras Városa.”

– Kunmadaras nagyközség 1930-as években (még a zsidóüldözések és a II. világháború előtt, amelyek óriási vérvesztéseket jelentettek polgári és katonai áldozatokban): Ekkor a Tiszai Felsőjáráshoz tartozik (Kunhegyes székhellyel).

Lakosainak száma: 7.645, területe 26.736 katasztrális hold.

– Az 1884-ben készült vázlat szerint „Nagy Kun Madaras”

Birokrészleteinek összege 24.768 hold és 1.449 öl. Ekkor még Gacsa pusztája nem szerepel az összesítésben. (A későbbi területnövekedés magyarázata ez.)

– A dolgozat rövidített változatának készítése évében Kunmadaras nagyközség lélekszáma (2012. január 1-jei adat.): 5.943 fő.

Kunmadaras településszerkezete sajátos képet mutat. Az áthaladó országutakhoz kapcsolódva alakultak csak ki benne hosszú, egyenesnek mondható utcái, azaz útjai: Kálvin (Iványi), Kunhegyesi és a Karcagi út. Az Örsi út sajátosan féloldalú, s a térszínű formák (Tó, völgyes részek, az átfolyó víz) szabják meg külső képét. Újváros I; II. és III. útjai, valamint a Keresztköz – a későbbi beépítés okán is – lehettek viszonylag egyenes, hosszabb utcákká. Megfigyelhető, hogy sok a köz (igen rövid utcák), zug. A népi megnevezésekben szívesebben használják a köz, mint az utca megnevezést. A későbbi beépítésben meghatározóak a térszíni formák, a szintkülönbségek, a laposok, vízjárta részek. Mondhatni, hogy araszolva terjeszkedett kifelé a település. Sajátos az utcák torkolatszerű találkozási pontja, s az ott kialakult térszerű formák. (Lásd a Kunpiac, Tatárpiac elnevezéseket!) A temetők (négy) a főutak közelében, a viszonylag magasabb helyeken települtek. A Régi temető a településsel együtt haladt kifelé. A másik három tartotta, tartja az eredeti helyét. Ezek az Oktalan, Újvárosi, Zsidótemető, illetve az 1958-ban megnyitott új Köztemető. (A Csárda temető mintegy 100 éve megszűnt.) A Református templom, Községháza, iskolák természetesen foglalják el (három út találkozásánál) a központi helyet. A Katolikus templom, illetve Zsidótemplom későbbi létesülésük folytán már mellékutcákba, de közel a központhoz kerültek. Az üzletek, szolgáltató egységek mai képe szórtságot mutat, de korábban a Kunhegyesi út volt ilyen szempontból a meghatározó.

Az utak, utcák elnevezése részint az általános gyakorlatot követi, de – főleg a népi nevekben – mutat attól eltéréseket is.

A szomszédos települések irányába haladó utak neveiről már szóltam. Ezek a helység elrendezésében meghatározóak.

A településrészek nevei: Újváros, Tóalj, Túlsó vég, Laposi rész, Tópart, Verebes. Történeti munkánkban találok a Felső vég és az Alvég megnevezésekkel. A cigány lakosok elkülönülő lakhelyeinek átfogó neve volt: Hóstya és Telep (Putri). Kunmadarason a házsorszámhoz igazodó címzés sokáig volt gyakorlatban, mondhatni 1950-ig. Attól kezdve egyeduralkodó az utcanévhez kötött megnevezés.

A legtöbb utcát az általános ismert történeti személyiségek nevével látták el. (A felsorolást a történelmi időhöz igazodva teszem.) Hunyadi, Budai Nagy Antal, Bocskai István, Bethlen Gábor, Frangepán, Zrínyi Péter, Rákóczi Ferenc, Bercsényi Mikós, Bottyán János, Esze Tamás, Mikes Kelemen, Kossuth Lajos (utca és tér), Aulich Lajos, Batthyány Lajos, Bem József, Damjanich János, Deák Ferenc, Kiss Ernő, Kiss János, Lázár Vilmos, Lenkey

János, Nagy Sándor, Táncsics Mihály, Vasvári Pál; Honvéd (ide sorolom). A túlnyomórészt (a múlt század közepéig kizárólagosan református lakosú település egyik főutcája Kálvinról kapta a hivatalos nevét. Századunkból: Bajcsy-Zsilinszky Endre (ő átélte a rendszerváltásokat), Gróf Bethlen István, Horthy Miklós, Lenin, Sztálin. (Őket kirostálták a politikai váltások.) A legutóbbi rendszerváltás hozta: Nagy Imre, Bibó István, elvitte; Áchim András, Bacsó Béla, Fürst Sándor, Rózsa Ferenc, Ságvári Endre, Sallai Ferenc, Mónus Illés, Münnich Ferenc, Somogyi Béla és Schönherz Zoltán nevét. (Utóbbit még térképen is 1965-ben Schőzer Zoltán formában írják. Az adatgyűjtéskor a 90 éves özv. Kálmán Balászné is így ismerte.)

Nincsenek kun méltóságokról (mint Karcagon Kuthen, Ketel) vagy királyokról (mint Kisújszálláson: Béla király, Karcagon: I. László, Szent István, IV. Béla király) utcák elnevezve. Ennek természetes korlátai is lehetnek: a település nagysága, illetve az utcák száma.

Irodalmi, művészeti, tudományos személyiségek mint névadók: Ady Endre, Arany János, Csokonai, Györfly István, Illyés Gyula, Jókai, József Attila, Kodály, Kölcsey Ferenc, Móricz Zsigmond, Munkácsy, Petőfi, Semmelweis, Váci Mihály, Vörösmarty, Majakovszkij. (Az utóbbi elment a változások során.)

A kunok történetében jelentős szerepet játszott Csikay János, a helyi egyházi életben Sínay Miklós.

Ott lakókról nevezték el a következőket (főleg népi elnevezések). Abban az esetben kiegészítést jelentett, ha nem ismerték a hivatalos nevet (a változások vagy az utcák tördeltsége, rövidsége miatt). Bába utca vagy köz, Bogdán (Bagdán) köz, Borsi köz, Csátré utca, Fekete utca vagy köz, Főríz utca, Géresi köz, Gyöngyik köz, Hajzer zug, Hatházi Ferenc, Hatházi Imre utca, Kántor utca vagy köz, Kocsmáros utca, Koporsós (Kiskoporsós) utca, Kőrösi köz, Kovács Géza köz, Megyeri Antal utca, Náci köz, F. Nagy Gergely utca.

A túlsúlyban ott lakókról, üzlettel rendelkezőkről: Zsidó tized. (Ebben megőrizve a település korábbi, tizedekre történő tagolását.)

Településrészeiről, illetve annak irányába mutató elhelyezkedéséről: Verebes, Csárda, Berek, Nagygát, Kislapos, Nagylapos, Nagymező, Mező, Temető, Tóalj, Völgyes (utca vagy köz).

Épületről vagy épület irányába vezető voltáról: Liga köz, Malom utca, Mozi köz, Nemzeti köz, ONCSA, Rendőr (Csendőr) u. Szegényház utca, Tűzoltó utca.

Funkcióról lettek elnevezve: Gyepszil utca, Csorda köz, Libasor utca, Szeszfőzde zug, Posta utca (Régiposta köz), Vásártér (utca is). Minősítő nevek: Bánom zug, Egyház utca (valamikor egy ház volt benne), Görbe utca, Hosszú utca, Keskeny utca, Kis utca, Rövid utca, Sáros köz, Új utca, Széles út.

Eszközökről nevezték el: Dob, Sarló (alak is), Síp utca.

Elvont megnevezések: Alkotmány utca és Béke utca.

Égitestek: Csillag, Hold, Nap utca.

Fémek: Réz és Vas utca.

Állatnevet kaptak: Bagoly, Bibic, Csödör, Farkas, Fecske, Gólya, Kakas, Madár, Nyúl, Rasz, Róka, Sirály, Tyúk, Veréb (utca, zug vagy köz).

A település jellegzetes növényéről: Akácfa, Fűzfa, Nyárfá utca, Zöldfa utca, Epres Vásártér.

Foglalkozással kapcsolatos megnevezések: Mester, Munkás, Kocsmáros.

Egyéni, népi etimológiai magyarázata van: Nóborda. (Más településeken is találkozunk hasonló naív értelmezésekkel. Gyakran kötik a tót (szlovák) „házaló” árusok személyéhez.)

A településhez közel levő, annak kiszolgálásában fontos szerepet játszó épületeket is besorolják Külső (és sorszám) megnevezéssel. Így például a szélmalmokat.

Az Erzsébet (királyné?), illetve Anna utcák megnevezésére nem kaptam egyértelmű jelzést. Hasonlóan a Jeges utcára / ~ közre. (Esetleg ragadványnévről?)

Utóbbi mindenképpen a „jeges” foglalkozásra vezethető vissza, amelynek űzői a jeget (pl. kocsmák esetében) szállították a vermekbe. Ismert a J. (Jeges) Kovács ragadványnév. Továbbá utca, kocsmá, bolt és óvoda (sőt a Kiszgazda Olvasókör) is kapta ezt a megkülönböztető nevet.

Az Erzsébet utca a megnevezést a királyné (Ferenc József osztrák császár és magyar király felesége) után kapta, aki iránt szimpátiával viseltettek a magyarok. (Pl. Karcagon és Kisújszálláson ligetet neveztek el róla.)

(Érdekesként megjegyzem, hogy a Semmelweis u. 7. szám helyett még 40 év után is az Anna u. 7. számra kapták a fizetendő áramszámlát a tulajdonos fogyasztók. Az utca névváltoztatása 1950-ben volt!)

Belterületi nevek (az utcaneveken túl)

A gyűjtött anyagot az alábbi módszer szerint mutatom be a helynevek 1–287. sorszámán:

- I. A népnyelvi megnevezések,
- II. A hivatalos nevek és változásai,
- III. Névmagyarázatok, a névhez fűződő ismeretek, adatok.

(A továbbiakban csak római számokkal jelzem a részleteket. Azon belül a sorrend: elől a jelen megnevezései, utána az objektumok funkciói, s az azzal összefüggő névváltozások. A zárójelben szereplő évszámok a legtöbb esetben pontosítanak. Az idézetek vagy megnevezések után a zárójelbe tett sorszámok az adatközlőket jelölik, akiknek névsora a dolgozat végén van.) Most a felkérésnek megfelelő amolyan „szurkapiszka” módon, címszavak alatt emelek ki a településre jellemző, történelmi múltját mutató mozzanatokat.

Egyházközségek objektumai

A 202. sorszámán:

II. Református templom

III. 1571-ben Madarason nem volt templom, az 1633-ra felépült nádfedeles imaház 135 évig állt fenn. Tornya fundamentumának téglái a keleti ajtó előtt ma is láthatók NKME jelzéssel. (Nagy-Kun Madarasi Ekklezsia). Az új templom 1768-ban épült fel, a torony úgyszintén. 1834-ben készült el a torony magasítása a sétálóval. 1860-ban fejezték be – a Debreceni Református Nagytemplom mintájára – a templomhajó átépítését. 1880-ban bástyafallal kiképzett lapos formájúra átalakították. A 20. században javítási, felújítási munkálatokat végeztek rajta.⁵

5 Ötvös László: Madarasi Krónika Kunmadaras. 1989. 35–41. p.

Hozzá kapcsolódó közlések még a 203. és 206. sorszámokon: Parókia, Paplak, Gyülekezeti ház és Gyülekezeti terem.

A másik két hitközségre vonatkozó nevek:

198. sorszám: Izraelita imaház (a templom), amelyet 1879. június 1-jén szenteltek fel.

108. sorszám: Római Katolikus Imaház (1965) és Plébánia, Zsidóiskola, Katolikus Iskola.

A Római Katolikus Templomot 1962-ben átépítették (Titulusa: Jézus Szíve).

Mária Terézia királynő felerősödő rekatalizációs törekvése idején (1760-as, '70-es évek fordulóján) nagy nyomás nehezedett az eladdig csaknem 100 %-osan református nagykun településekre. (Kivételt jelentett a római katolikus Kunszentmárton.)

A madarasi nép elhordta a Györffy Jánosról elnevezett belterületi halmot 1768-ban egyetlen éjszaka, hogy így akadályozza meg a kereszt felállítását. A névadó a „futásban” volt madarasi bíró.⁶ „Újváros első és második útja között az Őrsi úttól 40–50 méterre. Ma is lehet látni az emelkedőt.” (18.) Kiss András feljegyzésében: „Új homok kert – Györffy halom – Vám ház”, tehát az I. út ellenkező vége közelében.

Iskolák:

A Debreceni Református Kollégium partikulájaként folyt Madarason évszázadokon át az oktatás. 1735-ig csak a fiúk, attól kezdve folyt a leányok iskoláztatása is. Épületei: Fiúiskola (Oskola 1817, a mai épület 1912-ben készült. A második leányiskola 1823-ban épült. Az Általános Iskola új épülete pedig 1959-ben. 1964–1972 között gimnáziumi oktatás céljait is szolgálta. 1991-től az egyigazgatású intézmény főépülete volt, amely az I. számot viselte. (A lányiskolai II., a fiúiskolai épület pedig a III. számú volt.) 2001-től folyik Kunmadarason a református szellemű oktatás-nevelés ismét. Az alapmunka ide vonatkozó sorszámjai: 188., 190. és 192.

Központi helyen áll a **Községháza**, amely ma Kunmadaras Nagyközségi Képviselőtestületének Polgármesteri Hivatalának helye. (185. sorszám) A település várossá válása idejéből találtam „Nagy Kun Madaras újonnan építendő Helység Házának rajzolatját”, amelyet Nagy József vicanótárius készített 1807-ben. Benne ilyen helyiségek: „Tanács Ház”, „Archívum”, „Cancellária”, „Perceptorialis Ház”, „Cassák Ambitussa”, „Cassák” (négy), „Tanács Ház Pitvara”, „Konyha”, „Cseléd Ház”, „Gazda Kamarája” és „Tornázt”. (Az épület egy szintes.)

Emlékművek

186.: Az *I. világháborús emlékmű* („a hazáért elesett kunmadarasi hősök emlékére”) a Községháza előtt áll. Az 5. számú melléklet a „Tizennygyes emlékmű” felállításá helyéhez fűződik. (18.)

194.: A *II. világháborús emlékmű* hármas szerkezetű. Feliratai (balról jobbra):

– A II. világháború polgári áldozatainak (1939–1945)

– A II. világháború hősi halottainak emlékére (1992)

– A hortobágyi kitelepítettek és áldozatok emlékére (1951–53)

6 Kormos László: Kunmadaras fejlődéstörténete termelőszövetkezeti községgé alakulásáig. Szolnok, 1967. 61. p.

Somogyi Árpád szobrászművész alkotását 638 adományozó készsleges adakozásából állították fel. „A régi Pijactér” című melléklet (6. sz.) az országzászló és a II. világháborús emlékmű felállítási helyéhez is kapcsolódik. Az Országzászló felirata: 896–1996.

183.: Zsidóemlékmű, amelynek felirata: A kunmadarasi pogrom áldozatainak emlékére, akik a haláltáborból jöttek vissza. (1946.) Felállítási helye: a II. világháborús emlékművel átellenben.

35.: A Kunmadarasi Izraelita Hitközség mártírjainak emlékműve a Zsidótemetőben (az Izraelita temetőben) áll. Kétnyelvű felirata: „Ezen emléket emeltette a Kunmadarasi Izr. Hitközség a deportálásban és munkaszolgálatban 1942–1944. években elpusztult testvérei emlékére. Ártatlanul kiontott vérük legyen örök vád gyilkosaik ellen. Felszabadulásunk negyedik évében 1949” (158 név van felvésve rá, köztük a pogrom áldozatai is.)

A pogrom halálos áldozataival hozhatók kapcsolatba a 137. és 168. sorszámú részletek. A deportálásból nem jöttek haza a 73., 79. és 80. pontokban érintett családok tagjai (Klein Miklósé, illetve Schik Sándoré). Weinberger Béla és egész családja hazajött Németországból, de „alijáztak”, azaz kitelepültek Izraelbe. A 80. objektumról szóló pontot egész terjedelmében közlöm:

I. Schik Sándor-féle ház, illetve üzlet, Kohn Sándor (Dolfi Sanyi) háza,

II. Ma: Villanyszerelő műhely, Piroska zöldség- és gyümölcsüzlet.

III. „1957-ben vettem meg. Schik Sándor odamaradt”. (31.) Kohn (Kun) Sándor (Dolfi az apja után, akit Dolfi bácsinak neveztek az Adolf becéző formájával) nyugdíj mellett teljesen vakon még dolgozgat. Egyedüli izraelita vallású Madarason. Munkájáról, személyiségéről elismeréssel szólnak az adatszolgáltatók. Nostalgiaíva emlegetik „a nemzetközi brigád” munkáját. (A zsidó vállalkozó, a keresztyén Fagyal Imre és a cigány Burai József, ragadványnevén „Kakas” dolgozott együtt.) A Piroska üzletnév a feleség keresztnévéről származott: az üzemeltető leányuk, Gőz Imréné.

159.: *Hősök kertje* (1933): „Hegyes fenyőfák voltak benne, mint gyerekeket vittek bennünket oda.” (68., 69.)

189.: *Szovjet emlékmű*: 1956-ban ledöntötték.

151.: A ledöntött Orosz emlékmű helyett az Öreg /Vén/Régi/Vasúti temetőben állítottak újat. (36., 70.) Csak orosz nyelvű felirat olvasható rajta. Fordítása: A magyar nép szabadságáért folytatott harcokban elesett szovjet harcosok emlékére.

Korábban már szó volt *Kunmadaras hajdani két tavaról*. A Tó /Oktalan tó a „Füredre járó út” (mai nevén Örsi út) baloldalán terült el. 1830-ban kiszáritották. (Több megnevezésben él azonban tovább. (5., 36., 49., 50., 327. stb. sorszámok). Összeköttetésben állt a belvizeket levezető Csörszárokkal (madarasi nyelven Cseszárokkal). (7. sorszám)

A másik tó az *Üllő* (Nagy és Kis Üllő), amely a Karcagi út mellett terült el. A Nagy Üllő a Repülőtérrel szemben, a Kis Üllő pedig Berekfürdőt fogja félkör alakban közre. (Lásd a külterületi 796. és 798. sorszámokat.)

A település hajdan volt hídjai:

– A Liphec-gáti híd rajta van 1783-ban a térképen. Kormos László szerint a legnagyobb forgalmú akkor.⁷

7 Kormos László: Kunmadaras fejlődéstörténete termelészövetkezeti községgé alakulásáig. Szolnok, 1967. 79. p.

– Az Újvárosi híd (1799-ben épült) az Örsi úton átívelve a Cseszárkot és az Oktalan tavat kapcsolta össze. (Az újabb időkben betemették a jobb oldalát, mert beleestek róla a mélybe.) (5. sorszám)

– Temető-híd, amely 1817-ben már megvan Kormos László szerint.

Kunmadaras malmi

– „Vót egy szárazmalom Gacsán, a Nagyfertő-tó partján.”⁸ 1807-ben: „ujjított Szeless nevezetű Száraz Malom.”

– *Vízimalmai* nem voltak, mivel működtetési lehetőség nem volt vízi energia hiányában. A felszíni víz mozgását csak a csapadék, illetve a Tisza kiöntései eredményezhették.

– A 20. század közepéig terjedő időben, azonban több *szélmalomról* tudtak az adatszolgáltatók.

Így:

– 33. sorszám: A Veres-féle szélmalom Újvároson a Temetőhegyben. (Csuka János kisvársányi lakostól vásárolták meg, s állították fel a 19. sz. elején. (Kormos László könyve és a 10., 11., 26., 44., 64.)

45. A Túri-féle szélmalom a Széles útnál volt. (26.)

149. Széll Imre szélmalma (1933. Külső 6.) a Vasútállomásnál, a Vásártérnél volt.

157. A Tarjányi-féle szélmalom (a Vásártér sarkában) Mészáros Sándoré lett. (11., 17., 68., 69.)

284. Dobi-féle szélmalom, amely majd Doma Imre (a vő) tulajdona. (6., 10., 26., 34., 55., 61., 68., 69.) A Csárda temetőnél.

421. A Faragó-féle szélmalom (a külterületen) „a Vágóhídnál vót”. (35., 62.)

– Már nem a szélenergia működtette *műmalmok*:

6. Stampf-malom (Stampf István és társai): Az 1920-as évekig gőzmalom volt, akkor áttértek az olajra. (18.) „Fatüzeléses kazán vót benne. Kaluczka Gyula vót a főgépésze.” (35.) A társak: Boján Bálint és Benigni Sámuel. (43.) A „Valéria Henger Múmalom nevet Stampf István felesége után kapta.

116. Kunmadarasi Gazdák Malma Rt., Múmalom (1933).

Kovács Ferenc „a pénztárnok úr”, volt a főrészesvényes. „Édesapánk, Bódi Miklós is ott dolgozott mint malomgépész.”(4.,5.) „1912-ben épült, s 1962 novemberében örölt utoljára. Nyersolaj hajtotta, illetve szén (szívógáz segítségével).” (18.)

A lakosság vízfogyasztását szolgáló belterületi kutak, amelyek elvezetésüket rendszerint arról a személyről kapták, akinek telke, háza előtt volt. Más részük pedig a közterületi helyéről, vagy általános hasznosításáról.

1., Tunyogi Szarka-kút: „szabad, ásott kút vót.” (64.) „Az 1950-es években kerek kút vót.” (37.)

2., Gyepszélesi kút: „a temető mellett vót.” (37.) A Véntemetőről van szó.

3., Bagós-kút / „Csürhekút”. (50.)

„Gémeskút. Vize mosásra vót jó.” (10.) „Sorba álltak, bagóztak az emberek.” (= a férfiak) (21.)

8 Fazekas Mihály: Kunmadaras juhászata. Karcag, 1979. 212. p.

5. Fekete kút:

A Fekete köz sarkán volt. (4., 5., 10., 49.)

6. Kiskút Hajdú-kút (2., 10.)

„Gémeskút. A tulajdonosok: Hajdú-(Birkás) Szűcs Imre – Himer József. Rettenetesen jó vize vót.” „Ez ásott kút vót.” (11.)

7. Hajzer-kút (Lásd a 8. és 9. számú mellékletet!)

8. Kota-kút („a Nagymező útnál)

„Gémeskút volt.” „Vize jó volt ivásra.” (Személyről volt elnevezve.)

9. Liga-kút:

Kerekes volt, ártézi ivóvízzel. Az Egészségháznál, a Liga előtt. Sokan jártak oda ivóvízért. „Az iskolából odajártunk vízer kannával, az iskolaszóganak segítettünk. Addig se kellett az iskolapadba' ülni.”(37.)

10. Samu-kút / Samu kútja.

Nagy Sámuel főbíróról kapta a nevét; a Csárda út végén szabad (gémes) kút. (49., 66.)

11. Kerekes-kút

Kerekes Bálintról kapta a nevét. Nyomás kút, üzemen kívül még megvolt. (21., 68., 69.)

12. Botó-kút

Norton kút, de üzemen kívül. (4., 8., 49.)

13. Csárda-kút

Gémeskút, már 1817-ben megvolt. Betemették. „...avvót a jó ivóvíz.” (9., 10., 49., 56., stb.)

14. Dobár-kút: a Tóparon volt. (12., 34.) Családnév jelölte.

15. Bikás/Bika-kút, már 1817-ben megvolt.

„Nagy kút vót, a Karcagi út mellett, a laposi oldalon.”(14.)

16. Lóger-kút (39.)

Az 1883-as térképen szerepel.

„Ivóvizet is onnan hordtunk.”(31.)

17. Bornyúcsorda-kút / Pendel-kút, „a Tóaljban.” „A vize jó vót inni.”(2.)

18. az ONCSA (Országos Nemzetvédelmi Családalapítás) házak (Bibó István út délkeleti végén) építéskor két házanként egy-egy kerekes kutat is csináltak. (68., 69.) Tizenegy ház épült.

Kunmadaras jelenlegi lakói között is jelentős lélekszámú cigánység településtörténeti helyéről két pontot emelek ki:

138. I. Hóstya, Hóstya köz

II. Bihari utca (1950), Hóstya utca (1933)

III. „Zenész cigányok laktak ott” (68, 69.) „Nem putriba, hanem ípitett kis házakba laktak jobb módú cigányok.” (10.) „... a Hóstya – a falu széle és a Véntemető közötti terület – , az úri cigányok lakóhelye”, a századforduló után alakult ki.⁹

A hóstya szó jelentése: – hóstát, hostád, hosták, hostya alakok ismertek: előváros, külváros, a középkorban a várat övező lakónegyed, városrész. A német Hofstatt (udvarház', telkes') származhéka. Régies, illetve nyelvjárási szó.¹⁰ Egy adat, amely Ötvös László időmegjelölését pontosítja: 1874-ben már Huputzi, Botos, Burai nevűek a Hóstyán kérnek portát. (Döntés: „meghallgatás melletti kimérése.”)

9 Ötvös László: Redemptiós emlékek és lakossági változások Kunmadarason. Szolnok, 1995. 24–25. p.

10 Magyar Értelmező Kéziszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972. 561. p. és Magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972. II. k. 150. p.

146. I. Cigányputri, Cigánputri, Cigántelep, Cigánytelep, Putri

II. Telep (1938, 1950, 1969), Téglatelep (1904)

III. 1969-ben még van Telep, bár többeket már betelepítettek a községbe. Ma a község több pontján (főleg a Tóparton) laknak. „... a vasúton kívüli terület a legszegényebb réteg telephelye, a Putri.” „Egy évtized alatt végbe is ment a putrik felszámolása, és az ott élő cigány lakosoknak a községbe való betelepítése. A vasúton kívüli telepről 402 főt telepítettek be a község különböző utcáiba elszórtan a magyar lakosság közé.”¹¹

A **kocsmákat** szűkszavúan felsorolom, s hivatkozom az alapolgozat megfelelő sorszámaira. Előrehozom a történelmi nevezetességüket, ill. az emlékezetben megmaradtakat.

1., 280.: Csárda

II. Csárda Kocsmá (1817). Mellette: Állás és Kút.

III. „A Vályogvető gödrök partos részén.” (9.) „Láttam a Csárda pincéjében a falazást.” (56.) „Látta a Csárda alagútját. Ágotáig vezetett, itt járt Rózsa Sándor is – mondta nagyapám.” (62.) „Ma cigányok lakják.” (52., 32., 64., 66.)

2., 83.: Három rózsás kocsmá (18.) „Jókai írt róla.” (31.) „A 1960-as években felújítottuk, találtunk egy boltozatos kerek nyílást, olyan volt, mint egy kemence szája. Menekülőhely volt. A padláson keresztül a tetőre lehetett jutni.” (18.) A mai napig áll az épület, az idők folyamán több funkciónak felelt meg.

3., 193.: I. Rígi Pijactér

II. Piactér (1933), ma Park.

III. Iskolaépület, emlékművek a helyén. Kiegészítésül: 1989-ben itt állították fel Fehér István tanár-fafaragó készíttette kopjafát. (Felirata: 1239–1989 A kunok bejövételének 750. évfordulójára.) A történelmi időkben itt a Nagyvendégfogadó nagy színnel állt. (Lásd Gazdag Imre vázlatrajzát: 14. sz. melléklet!)

4., 73.: Központi vendéglő, Központi Mozgó „Schwartz Ferenc tulajdona volt, a Központi Mozgót (=mozit) is ők üzemeltették. A deportálásból nem jöttek haza.” (31.) „A leggazdagabb Zsidó tőkés volt Madarason.” (46.) A mozit 1945–48 között Gulyás Lajos üzemeltette, tulajdonosa volt.” (52., 53., 54.)

5., 74.: Nemzeti étterem / ~ kocsmá

A török Abdullah Antal (Hamed) építette a Nemzetit. Először volt játékautomatája Madarason. A kocsmát elkártyázta, L. Nagy Imre nyerte el. (31., 45.) (4., 53., 54.)

6., 126.: Szombati-kocsmá / Császárs-kocsmá

Az 1800-as évek utolsó negyedétől Mészáros Imre, majd Tóth József üzemeltette. Veje, Szombati Sándor 1930-ban alapította a vendéglőt. „A pincelejáratban szoba volt berendezve, ahova ágyasokat fogadtak...” (13.) Az ÁFÉSZ üzemeltetésében „Császárs Zoli volt a kimerő, majd a felesége megvette. Keresztmamának hittuk, illetve Császársné kocsmájának.” (9., 26., 30., 37.) A gyűjtés idején Büfő-falatozó, amit Szabóné Király Katalin üzemeltetett.

7., 137.: Náci-kocsmá (26.) Kúti Ferenc / Náci Ferke kocsmája

„Klein Ignác kocsmájában „szódagyár is volt. A paraszt fél liter bort és egy üveg szódát kért.” (31.) Kúti Ferenc az az áldozat a pogrom idején, akit a háznál vertek meg, a Kórházban halt bele Karcagon.” (10.)

¹¹ Ötvös László: Redemptiós emlékek és lakossági változások Kunmadarason. Szolnok, 1995. 24–25. p.

8., 155.: Cédula-kocsmá (9., 26.)

„Váradi nagyapámé volt a kocsmá 100 évvel ezelőtt. Én ott születtem.” (31.)

Az épület funkciói: Cédulaház, Cigányiskola. (Napközi: 1965), a Kunmag Mg. Szövetkezet székháza.

9., 222.: Az úri Kaszinó kocsmája

„Csak a tagok mehettek be. Benne egy úri cigánybanda, a Pékó család (apa, fia, két vej) játszott.” (9.) Az épületben volt a későbbiekben: Bölcsőde (1965-től), Öregek Napközi Otthona, Nagyközségi Könyvtár és Gondozási Központ.

10., 239.: Borsi-kocsmá (italmérés)

„A IV. sz. Olvasókör (a '48-as Olvasókör) a Tóparton volt.” (50.) „A főépületben volt a kocsmá (kármentővel), az alsó épületben a kör.” (9.)

11., 219.: Orosz Bálint italmérése / Nagy G. Sándor „kurta kocsmája.” A „kurta kocsmá” (későbbi neve: „butella”) azt jelentette, hogy a bort elvitelre árusították (2 dl-t is kaphattak), de a kapun kívül lehetett meginni.” (10.) 'Nagy Sándornál ittam, mikor mentünk a tanyára.” (37.)

12., 16.: Kurta kocsmá

Ezen a néven Szabó Imre üzemeltette. Néhány éve nyílt. (44., 52., 64.)

13., 217.: Aranyfácán (34.) / Fácán (30., 52.)

Étterem, söröző, sörívó. Tulajdonosai: Veres István (34.), Petőfi Tsz. (az egyesülés után a Kossuth Tsz), amely Máté Lajosnak adta bérbe. „Híres volt a Fácánban a hármás koktél: 6 dl pálinka és 4 dl kevert. A tsz idején volt ilyen menü: fácánleves, őzpörkölt. Állandó zenészek: Réti Árpád (dob) és Karsai (tangóharmonika).” (30.)

14., 18.: Lovas Ferenc kocsmája (A ház megvan.) (44.)

15., 20.: Bika kocsmá

„Kohn Sándor nagyapja üzemeltette. (18.) „Szódagyár is volt. Eladtam 1957-ben. A ház megvan, a bejárati ajtót berakták.” (31.)

16., 63.: Bécs-kocsmá / Bécs kocsmája / „Három csecsű” „Bécs János volt ott, híres vót a „bécsi kevertje.” (51.) 1955-ben a színjátszócsoport lelkes tagja. Már elhalálozott.

17., 67.: Fortuna büfé II., Kék laguna, Pikk ász, Bisztró, Kétcsecsű, Csecsbár (30.) Bécsi patika (30.) – népnyelven. (A felszolgálónő feltűnő idomai ihlették a névadókat.)

18., 69.: Berczi Imre kocsmája (10., 26., 50.)

19., 76.: Ács Karcsi kocsmája / Unicum presszó (10., 52.)

20., 78.: Guba László italboltja / Kocsmája / Kristály söröző Schweizer Antal háza (majd a Katolikus Paplak) helyén.

21., 133. Fazekas Lajos kocsmája

A Váci Mihály utcában, a Vásártérnél volt, a ház még megvan.(17., 58.) 22., 135.: Kovács Balázs kocsmája (26.) „A Nagymező utcában, a hegyben vót.” (68., 69.) „Nagy táblára ez volt kifestve, mikor gyermekkoromba' a vásárba mentünk: „Hopp, megállj, itt a jó bor, itt igyál Kovács Balázs kománál.” (38.)

23., 225.: Labát János italmérése / Labát-kocsmá

„A Rákóczi úton vót.” (26.)

24., 200.: Korona presszó / Bata Józsi kocsmája (51.)

A Pacalos Eszenyi-féle házban van.

25., 81.: Kispipa söröző / Szabadidő Központ / ~ Klub

Több üzemeltetője volt az idők folyamán.

26., 70.: Oázis italbolt

Üzemeltető Kovács János.

27., 89.: Kert büfé / ~ söröző

„A halottasházzal szemben van a Sirató.” (30., 51., 70.) „Sirátónak elnevezni nem engedélyezték, de a nép úgy hívja.” (10.) További fantáziánévvel jelöltek:

28., 98.: Kugli söröző

Üzemeltető: Pusztai Lajos.

29., 233.: Bagolyvár / ~ söröző

30., 276.: Família söröző

Üzemeltető: Lévai László.

31., 47.: Gyomorpatika / Mini büfé

Nagyistván László tulajdona.

32., 270.: Betérő büfé

Üzemeltető: Raffa Lajos.

33., 2.: Csipi söröző

A tulajdonosnő beszédes, csipogó természetéről kapta a fantázianevet. Odajáró iszogató asszonyok: „seggbe csipi.” (38.)

34., 171.: Rókalyuk (italbolt)

Üzemeltető: Kiss Józsefné

35., 57.: Szikvizes Pápai Bálint háza

„Nincs fundamentuma. Nagyon régi ház. Pápai Bálint 1938-ban vette meg Bata Józseftől. A házban üzemelő szikvízgyárából 9 madarasi kocsmát, valamint Tiszaörsöt és fürdőjét látta el szikvízzel.” (53., 54.) Most Saska Imréné (az unoka) lakja férjével.

36., 240.: Pápai Bálint italmérése és *szikvízgyára* „A Csárda úton vót.” (26.) Még lehetne tovább sorolni a „szomjas magyarok” „oázisának helyeit.” Az 1990-es rendszerváltás (a munkalehetőségek drasztikus megváltozása) után sokan próbálkoztak ezen megélhetési forrás lehetőségével. Gyakran sikertelenül. Egyébként is nagyon mobil a kereskedelmi világnak ez a része. Azért, hogy némileg megfogható legyen, ezért a 20. század utolsó három évében készítettem róla – ha nem is minden részletében pontos – pillanatfelvételt. Mindenképpen a távoli múlt (mai divatos szóval) retrográd mozaikképei lesznek fontosak.

A szolgáltatás más területeiről (**boltok, üzletek**) még néhány objektum és neve:

1., 124.: A jeges-bótót már szóba hoztam.

2., 247.: „Varga Eszter fűszerbótja” (13., 61.) „A Nagy Imre út sarkán vót.” (39.)

3., 250.: Botó-bolt („Szatócs üzlet ... a tulajdonosról kapta a nevét.”)

4., 260.: Nagy Károly Erzsike – sarok (13., 66.) / Csillag csemege (46., 47.) Többen bérelték: Fodor Imre, Tóth Béla, most Zsíros Miklós.

5., 268.: Hardicsay-bolt (49.) / Hangya Fogyasztási Szövetkezet boltja

„Hardicsay Béla 1927-től volt fűszer- és vegyeskereskedő.” „Odajártunk vásárolni.” (4.)

Újabbak:

6., 177.: Fortuna ABC (1998-), üzemeltető: Tóthné Pápai Mária.

7., 68.: 109. sz. Élelmiszerbolt (1979–1998), üzemeltető: Karcag és Vidéke ÁFÉSz.

8., 85.: Ruházati Áruház, 111. sz. (1973–), az ÁFÉSz üzemelteti.

9., 176.: Kagyló Divatáru, üzemeltető: Tóthné Pápai Mária.

10., 86.: 101. sz. ABC élelmiszerbolt

1995-ben a COOP – üzletlánchoz csatlakozott. (Benne a raktár falán az 1896-ban alakult Takarékpénztár igazgatóságának névsorát emléktábla őrzi. Két tanteremmel általános iskolai osztályok is voltak benne elhelyezve.)

11., 207.: 112. sz. Vas-műszaki bolt (Karcag és Vidéke ÁFÉSz)

12., 84.: Szolgáltatóház:

Fodrászat, Kosmetika, Műanyagcső Gázvezeték Gmk; A, „mai kor divatjának” jelzésére példa:

13., 71.: Turkáló / Turi butik

„Dr. Tóth István állatorvos házában a felesége (Dobó Kati) üzemelteti.” (10.)

14., 75.: Cukrászda

Üzemeltető: Márkus és Társa. „Szűcs Sándor volt a tulajdonos, most pedig Tóth István lányáé.” A terjedelmi korlátok miatt a felsorolás nem lehet teljes. A mondást (nem csak igével él az ember) én most visszájára fordítom ezen rész zárásaként, s a kultúra világi terjesztése objektumát hozom szóba.

174.: *József Attila Művelődési Ház* (~ Művelődési Otthon), Kultúrház (népi nyelven Kultúrotthon, Művház)

1961-ben készült el az épület. 1950-ben a KIOSz Kálvin, Petőfi utcai és az Újvároson lévő épületeiben volt Kultúrház. 1945 előtt a kaszinók, olvasóköri voltak a kultúra terjesztésének letéteményesei.

Néhány éve a Művelődési Házban lett elhelyezve a Nagyközségi Könyvtár, amely addig az Úri Kaszinó épületében működött. (Lásd a 222. sorszámom.)

A múlt történeti-tárgyi hagyatéka őrzésének jelképe a 11. sorszámom szerepel.

I. Tájház, Falumúzeum, Turnyogi-Szarka-féle ház, Rívó Nagy Sándor-féle ház

II. *Kossuth-ház*

III. „Régi kunkapitányi ház. 1849-ben itt szállt meg Kossuth Lajos”¹²

12 Kormos László: fejlődéstörténete termelőszövetkezeti községgé alakulásáig. Szolnok, 1967. Fotó melléklet képaláírása

Mellékletek

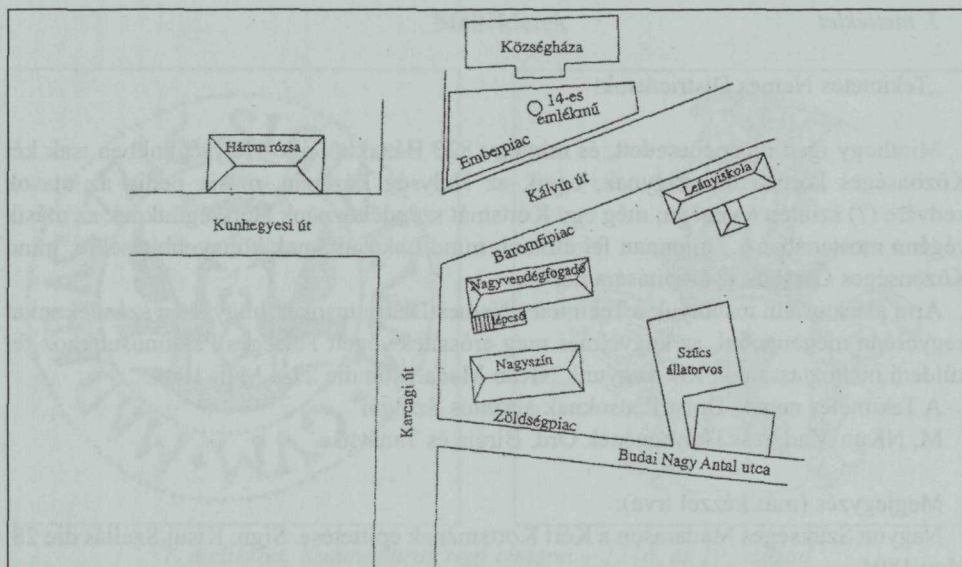

1. melléklet. Kunmadaras régi címerei – 1716. és 19. század

2. melléklet. Orbázi Kovács Ferenc a Gazdák Malmának főrézvényese, igazgatója;
a közbirtokosság Legeltetési bizottságának vezetője, és családja.

A „lovon” fia, Ferenc, aki a rendszerváltás után
Kunmadaras első polgármestere. – 1930-as évek

5. melléklet. A település központi épületei (vázlat a 83, 186, 192 és 193. sorszámokhoz)
Rajzolta: Gazdag Imre

6. melléklet

A régi Pijactér

„Amikor az utasok Madarasra, ugye, megérkeztek, ugye, nem vót még vasúti közlekedés, se közúti, csak lófogattal közlekedtek. Hát ugye, megjöttek. Egy nagy lábón álló szín vót, olyan, hogy ide több kocsi alá is fért eccerre. Szíles is vót, hosszú is vót. Beálltak, lovat cseréltek. Meg akkor éjjel megaludtak. Be pedig, ahogy apukám elmesélte, körülbelül egy olyan jó 10-12 lípcsőn lehetett, jól kiemelt vót, alatta nagy pince, lehetett felmenni, ebbe az íületbe. Itt aztán szobák is vótak, meg kocsmá is vót. Ott lehetett pihenni, és másnap ment tovább. Na most ez az egész rendszer így üzemelt.

Még ezt azír rajzoló le külön, hogy itt meg egy Szűcs nevű állatorvos volt aztán – ezt meg nagyanyám mesélte el – és itt amikor ezt az új iskolaépületet megépítettük, a rengeteg állati csontot megtanáultuk. Tehát igaz vót, amit a nagyanyám mondott. És éppen a múltkor, nyáron vót ott egy kis felújítás az iskolánál. Mán oszt mondom nekik: Ide figyeljete, itt ezt a burkot mellette nagyon sürgősen meg kell ... Megbukott ugye, a víz folyik befele. Mer, mondom, itt állati gödrök vannak, állatokat temettek ide. Csak csudálkoznak rajta, hogy miér, hogy honnan tudom. Hát onnan, hogy hallottam. És ugye itt a környékin most is megsüllyed a föld. Mer hát jó, az íületet alapincézték, meg alaalapozták, avval nincs gond. Ez az új iskola 1958-ban épült, ami ott van a park előtt. És a lényeg az, hogy ezek (a Szín és a Fogadó) elvesztették a funkciójukat, amikor a vasút megépült. Utána, ugye, ez a közúti lovas szállítás, ugye, megszűnt, a lófogattal való közlekedés.

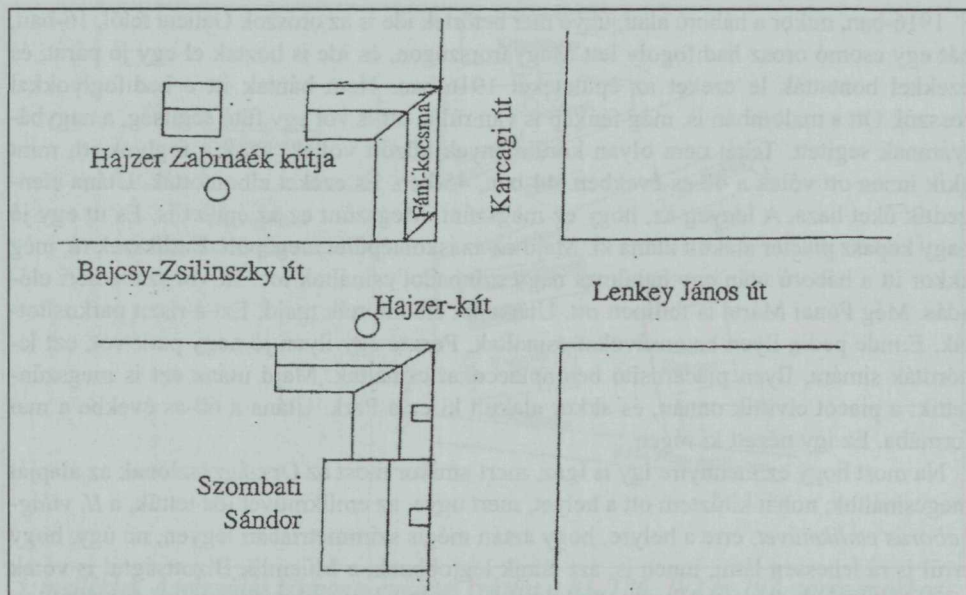
1916-ban, mikor a háború alatt, ugye mer betörték ide is az oroszok Galicia felől, 16-ban, hát egy csomó orosz hadifogoly lett Magyarországon, és ide is hoztak el egy jó párat, és ezekkel bontatták le ezeket az épületeket 1916-ban. Nem bántak itt a hadifoglyokkal rosszul. Ott a malomban is, még fénkép is van rúlla, ott is vót egy fűtő segítség, a nagybátyámnak segített. Tehát nem olyan körülmények között voltak, azok a foglyok itt, mint akik innen ott vótak a 40-es években. 44-ben, 45-ben. És ezeket elbontották. Utána elengedték őket haza. A lényeg az, hogy ez megszűnt. Megszűnt ez az épület is. És itt egy jó nagy kopasz piactér alakult utána ki. Majd ez az iskolaépület megépült. Emlékszek rá, még akkor itt a háború után egy hatalmas nagy színpadot csináltak ide. Itt vót szabadtéri előadás. Még Fónai Márta is fellépett ott. Utána ezt elbontották majd. Ezt a ríszit parkosították. Emide pedig ilyen betonsávokat csináltak. Persze egy ilyen jó nagy park vót, ezt lehordták simára. Ilyen piacárusító betonplaccokat csináltak. Majd utána azt is megszüntették: a piacot elvitték onnan, és akkor alakult ki ez a Park. Utána a 60-as évekbe a mai formába. Ez így nézett ki régen.

Na most hogy ez mennyire így is igaz, mert amikor most az Országzászlónak az alapját megcsináltuk, nohát kitűztem ott a helyet, mert ugye, az emlékművet ide tettük, a *II. világháborús emlékművet*, erre a helyre, hogy aztán mégis szimmetriában legyen, no úgy, hogy erről is rá lehessen látni, innen is, azt láttuk legjobbnak, a Műemlék Bizottságtól is vótak kinn, hogy ide kellene valahova elhelyezni ezt az Országzászlót. Ennek az alapját mikor kitűztem, hát kiástuk, megleltük az épületnek a falát. Úgyhogy azon van rajta. Tehát igaz vót, amit a szülők elmondtak. Ez valóba így is van, mer olyan 60 centire lementünk, már ott megvót a téglafalazat. Nem szedtük ki azt teljesen akkor.” (18.)

7. melléklet

Tizennégyes emlékmű

„Itt viszont egy kút vót a 14-es emlékműnél. És akkor, hát hova tegyik az emlékművet; a legjobb lenne a bejárattal szembe (a Kössígháza előtt), éppen a centrumba. Hát nem vót mese. A kútat nem temették be, hanem szípen átboltozták, és rá ípítették az emlékművet. És utána, nem is tudom, 15-20 év múlva csak megmozdult a kű. Azér van, hogy ilyen lapos vassal, kengyellel megerősítették, mer megmozdult az emlékmű. Mer csudálkoztak rajta, hogyhát mi történt vele, vagy mir van az. Hát azt mondom, azír, mert alatta ott van a kút. Az nem létezik, asszonygák. Aszt mondom, hogy alatta kút van, ez alatt egy kút van. Na és utána ezt a ríszit itten szépen körükerítették, ilyen drótkerítéssel. Körülültették ilyen orgonacserjével. Meg ültettek bele ilyen, nem oszlopos tuját, hanem ezt a amolyan, azt a bokros tujákat, osztán annyira felnőtt, meg minden, utána gazosodott is. A háború alatt nem is gondozták, a háború után, nem is tudom mikor, osztán kitakarítottak onnan mindent. Utána osztán próbálták rózsával, meg fűvel bevetették. Úgyhogy azóta így níz ki, a mai formába”. (18)

8. melléklet. A Hajzer-kút környéke (vázlat a 123, 126 és 127. sorszámokhoz).

Rajzolta: Gazdag Imre

9. melléklet

(127. sorszámhoz)

Hajzer-kút

„A Szombati-kocsmá végibe nyitott kávéház volt. A körülötte lévő területen 2-3 méter mélyre ásított egykoron egy szekérrel.

Az ember verte a feleségét. Mire az: A te hájadból sült zsirral kengetem majd a sebémet. A kőművesekkel, akik a házukon dolgoztak, etette meg a húsát. Csontjait pedig belelőkte a kútba. Akkor tudódott ki, mikor a lány szülés közben sokáig vajúdott, s az anyja – babonás félelmibe – elmondta a jányának, hogy hova lett az apja.”(48.)

„Hajzer Zabina a férjét megölte, a munkásoknak megfőzte: – 'Egyetek, egyetek! Van még húsa Zabinának.' –, Egyenek, egyenek! Jó húsa van Hajzernek.” (38.)

... több problémával küzdött. Közben ítékeztek is. Így hallottam a szülőktől, nagyszülőktől, hogy felbőszült ez az asszony a vígin már az italozás miatt a férje ellen. Zabina, és fogta magát, leütötte a férjét. Osztán szípen feldarabolta, oszt megfőzte a mestereknek, és megették. Ami meg megmaradt, azt meg beledobálta ebbe a kútba.

Na most ugye ebből óriási cirkusz lett utána. Úgyhogy a vígin osztán az asszonnyal is mi lett?? Lényeg az, hogy a házat elatták, és úgy vette meg a Reiner Fáni nevű zsidó asszony, és annak itt az utca, itt sarkon egy betörés volt itt ezen a részen, és itt volt egy bótajtó neki. Üzlettye is volt ennek a Reiner Fáninak. És a Reiner Fáni néni én ismertem személyesen is. Nagy kövér asszony volt. Amikor a zsidókat elvitték, nyáron, akkor útet is

KUNMADARAS NAGYKÖZSÉG FÖLDRAJZI NEVEI

elvitték osztán. Innen Dévaványára mentek, Dévaványán vót valami gyűjtőhely, és ott Dévaványán az öreg asszon meghalt. És ott temették el. Ez az előzménye ennek. Ennek meg nagy híre lett. Minden. Ezt a kutat azír nevezték el Hajzer-kútnak.” (18.)

10. melléklet. Kunmadarasi Gazdák Malma Rt. részvénye, 1943

Adatközlőim neve és életkora (1998-ban)

1. Balla Mihály (74)	17. Fehér Istvánné Szikszai Erzsébest (70)
2. Bata Balázs (73)	18. Gazdag Imre (62)
3. Bata Balázné (70)	19. Gazdag László (62)
4. Bódi Klára (51)	20. Hernek Gáborné Berczi Eszter (51)
5. Bódi Miklós (48)	21. Himer József (52)
6. Bojtár Sándor (73)	22. Hőgye Sándorné (69)
7. Bojtár Sándorné ()	23. özv. Kálmán Balázné Bata Julianna (90)
8. Borsós Lajos (67)	24. Kálmán Lajos (52)
9. Buczkó János (76)	25. † Kálmán Sándor (84)
10. Csatári Imre (76)	26. † Kalmár Imre (84)
11. Csörgő Imre (97)	27. Dr. Kenyeres Imre (55)
12. Csörgő József (76)	28. Kiss Károly (68)
13. Darabán József (66)	29. H. Kiss Lajos (80)
14. Erdei József (77)	30. Kocsis Ferenc (42)
15. Erdei Józsefné (66)	31. Kohn Sándor (75)
16. Dr. Farkas Béláné (48)	32. T. Kun Imre (78)

33. özv. Kürti Elekné (64)	54. Saska Imréné (73)
34. özv. Ládi Józsefné Erdei Julianna (78)	55. Sebestyén László (69)
35. Lucza Bálint (72)	56. † Soós Ferenc (82)
36. Lucza Elek (80)	57. Szendrei Lászlóné (50)
37. Lucza Imre (65)	58. özv. Szikszai Sándorné (93)
38. Lucza Imréné (55)	59. Szöllősi Gergely (66)
39. özv. Lucza Imréné (76)	60. Tóth Imre (84)
40. özv. Lucza Józsefné Főríz Eszter (73)	61. özv. Cs. Tóth Sándorné B. Szabó Róza (78)
41. Lucza Sándor (53)	62. M. (Mikó) Tóth Sándor (70)
42. Lukács Gáborné (50)	63. Tőkés Sándor (66)
43. Lukács Gyula (71)	64. özv. Ujj Mihályné Sebestyén Elvira (79)
44. özv. Lukács Gyuláné (77)	65. Újfalusi Ferenc (85)
45. † Megyeri Antal (86)	66. özv. Újfalusi Sámuelné Kócs Julianna (77)
46. Nagy János (67)	67. Váradi József (91)
47. Ú. Nagy Sándor (90)	68. Vitális Bálint (70)
48. özv. V. Nagy Lajosné Gööz Mária (77)	69. Vitális Bálintné (64) 1999-ben
49. özv. Olajos Józsefné Kerekes Erzsébet (78)	70. Szilva Mihály (62)
50. id. Öreg Sándor (78)	71. Kálmán Antal (81)
51. ifj. Öreg Sándor (52)	
52. Papp János (36)	
53. Saska Imre (75)	

Azóta elhunytak (ismereteim szerint)

1., 2., 8., 9., 10., 11., 12., 13., 23., 29., 31., 35., 36., 40., 46., 47., 55., 58., 60., 62., 63., 64., 65., 69., 67., 71. !

Halálukkal gyérült a helyörténeti emlékezet!

Felhasznált irodalom

Fazekas Mihály

1979 Kunmadaras juhászata. Karcag

Jász-Nagykun-Szolnok Megye földrajzi nevei, V.,

1994 Tiszazug. Kiadó: Jászberényi Tanítóképző Főiskola és Tiszazug Önkormányzatai, Jászberény-Kunszentmárton

Kálmán Béla

1989 A nevek világa. (IV. átdolgozott kiadás) Debrecen.

Kenyeres Imre

2010 60 év. 1950–2010. Budapest.

Kiss András

(1921–1996) Kiss András madarasi lakos feljegyzései

Kormos László

1967 Kunmadaras fejlődéstörténete termelészövetkezeti községgé alakulásáig. Szolnok.

KUNMADARAS NAGYKÖZSÉG FÖLDRAJZI NEVEI

- Kovács Ferenc
1991 Kovács Ferenc polgármester levele, amelyet a Magyar Nemzet 1991. szeptember 23-ai számában megjelent cikk kapcsán írt a szerkesztőséghez. (Egri Sándor: Nem volt atomtöltet Kunmadarason, ... Ha eljönnek majd a repülők ...)
- Magyar
1972 Magyar Értelmező Kéziszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Ötvös László
1989 Madarasi Krónika Kunmadaras.
- Ötvös László
1991 Madaras hétszáz éve, 1291–1991. Debrecen.
- Ötvös László
1992 A második világháború emlékei. Kunmadaras.
- Ötvös László
1992. b. Emlékezzünk régiekre, áldozatokra! Kunmadaras.
- Ötvös László
1993 Szabadságharc-kori emlékek Kunmadarason. Karcag.
- Ötvös László
1995 Redemptiós emlékek és lakossági változások Kunmadarason. Szolnok. Anyakönyvek (Református Egyház, Kunmadaras) Karcag és Vidéke ÁFÉSz
- 1995 A tagság és a lakosság szolgálatában. Karcag. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár
- 1994 Kunmadaras iratanyaga
- 1995 Térképek, birtokvázlatok
- 1788: Kunmadaras község határa Etse réttel
 - 1817: Beregszászi Pál által készített térkép
 - 1845 körül: Nagy Kun Madaras mezőváros határ-vázlatrajza
 - 1853: Berek, Nagy üllő, Nagy Lapos és Pinczés térképe (Fekete László)
 - 1854-es térkép
 - 1884: Kataszteri birtokvázlat
 - 1907-es térkép
 - 1908: Kataszteri birtokvázlat
- A Kunmadaras Nagyközségi Önkormányzat Polgármesteri Hivatala által fénymásolatban rendelkezésemre bocsátott térképek:
- 1933: Kunmadaras község térképe (ifj. Széll Imre)
 - 1965: Kunmadaras egyszerűsített általános rendezési terve (ÉM Város-építési Tervező Vállalat, Bp.)
 - 1966: Szolnok Megye térképe
 - Belterületi térkép
- Kisújszállás és Vidéke (1940. évfolyam)
Nagy-Kunság (1879. 8. sz.)